

СОЦІОЛОГІЯ

УДК 316.4.06 + 316.485.26 + 316.444.3
ORCID 0000-0001-6748-3981 0000-0003-0683-2070

О.С. Зубченко
Т.О. Серга

СОЦІАЛЬНО-СТРУКТУРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОЛАБОРАНТІВ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНОМУ ПІВДНІ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Статтю присвячено актуальним проблемам дослідження співпраці місцевого населення із російськими окупантами у південних районах Запорізької області. Засновуючись на емпіричному матеріалі із відкритих джерел (регіональні телеграм-канали), співавтори ставлять за мету визначити динаміку соціально-структурних характеристик колаборантів протягом останніх років.

Війна та окупація у статті розглядаються як процес радикальної ломки соціальної структури. В контексті цього колабораціонізм трактується як одна із захисних стратегій поведінки по той бік фронту, наголошується на необхідності його вивчення як складової загального соціального регресу.

Співавтори підкреслюють, що серед посібників рашистів зростає частка молоді та міського населення. Також констатуються поступові зміни у соціально-професійній структурі колаборантів та різна інтенсивність соціальної мобільності у їхньому середовищі.

У статті відзначається, що колабораціонізм все більше перетворюється із маргінальної соціальної практики на вимушену норму. Зафіксовано формування двох хвиль колаборантів, що суттєво різняться за своїм складом і призводять до розширення соціальної бази окупаційного режиму.

Ключові слова: окупація, колабораціонізм, соціальна структура, соціальна мобільність, соціально-демографічні характеристики.

DOI 10.34079/2226-2830-2024-14-27-112-121

Актуальність проблеми. Південні райони Запорізької області одними із перших в Україні зустріли повномасштабне російське вторгнення. Вже по обіді 24 лютого 2022 року ворожі колони стояли поблизу Мелітополя, а за два тижні під окупацією опинилося майже три чверті території регіону, три із п'яти районів та 10 із 14 міст, де проживало близько 700 тис. людей.

Невід'ємною ознакою карколомних соціальних змін, що сталися відтепер у житті сотень тисяч наших співвітчизників стає колабораціонізм – соціальний процес, в ході якого жителі окупованих місцевостей йдуть на усвідомлене, добровільне та зумисне співробітництво з ворогом у його інтересах і на шкоду своїй державі. У нашому регіоні співпраця із окупантами мала свою специфіку. По-перше, ворожа влада на півдні області встановилися дуже швидко, а через значну перевагу в озброєнні та живій силі противник просувався на десятки кілометрів за день, на жаль, часто навіть не зустрічаючи спротиву. По-друге, на відміну від Сходу, де військові дії принесли суцільні руйнування та масову втечу цивільного населення, на Запоріжжі рашисти заходили до переважно цілих міст та сіл, жителі яких не встигли навіть замислитися про евакуацію. Через це у масовій свідомості навіть через два роки знаходить відгук російський наратив «Україна вас бросила». Не варто забувати і той факт, що

проукраїнська або проросійська політична позиція ще до початку великої війни були важливим чинником диференціації регіонального простору та однією із ліній соціальних розломів. Із приходом ворожої армії ці протиріччя та відмінності виходять на поверхню і суттєво загострюються.

Все це обумовлює як теоретичну (дослідження колабораціонізму як комплексу усталених соціальних практик), так практичну (аналіз соціально-демографічного та соціально-професійного складу осіб, які допомагають рашистам) значущість нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання відмінності соціальної структури у двох типах суспільств – військовому та промисловому вперше стають предметом наукового аналізу у творчості Г.Спенсера (Спенсер, 2019). Тимчасово окуповані території Півдня України лише номінально оголошено «новими регіонами» росії, мешканці яких нібито мають такі самі конституційні права та свободи, як решта росіян. Насправді тут встановлено жорсткий військово-поліцейський терористичний режим, який влучно описується спенсерівським терміном «примусова корпорація». За такої організації соціальних відносин учасники втрачають свою індивідуальність та перетворюються на власність держави. В окупації тільки наївна людина може сподіватися на те, що вона зможе спокійно займатися своєю справою та уникати контактів із ворожою владою. Лікарів замість своїх цивільних пацієнтів заставляють опікуватися пораненими рашистами, а комунальників замість прибирання вулиць відправляють на будівництво оборонних споруд.

У центрі уваги П. Сорокіна - вплив війн, реформ та революцій на зміни у соціальній структурі. Дослідник наголошує на різкому прискоренні трансформації соціальної структури суспільства під час соціальних потрясінь, активізацію індивідів та груп, які раніше знаходилися на узбіччі суспільно-політичних процесів, зміну поведінки та психології учасників штучно форсованих висхідних соціальних переміщень («із грязи - в князи»), і як наслідок повне переродження традиційних критеріїв соціальної стратифікації – від традиційних веберівських (дохід, престиж, влада, освіта) до одного єдиного (лояльність до нової влади) (Сорокин, 2004).

У функціонально-стратифікаційному підході (К.Девіс та В.Мур) стверджується, що система стратифікації у кожному суспільстві є відносною, а не абсолютною та залежить від конкретно-історичних обставин (Девіс та Мур, 2019). Це стосується як функціональної важливості певних соціальних позицій (зокрема, окупанти штучно, у пропагандистських цілях завищували оплату колаборантам, які згодилися працювати у російській «освіті»), так і можливостей тоталітарної держави (якою є росія) вирішувати, які галузі та професії мають пріоритет під час розподілу фінансування, кадрів та сировини (прискорений розвиток на ТОТ військово-транспортної інфраструктури і зростання престижу будівельних спеціальностей).

Також у контексті нашого дослідження певний інтерес становить теорія співвідношення внутрішньополітичного, економічного, мілітаристського та геополітичного вимірів влади М.Мана (Мана, 1993). Варто розуміти, що від перших днів окупації та до сьогодні ніякого «порядку», яким так люблять вихвалитися адепти путіна, на тимчасово загарбаних землях України не було і не має. Натомість триває перманентна боротьба між різними групами військових, представників спецслужб, регіонів-«шефів», «смотрящих», заїжджого криміналу та місцевих колаборантів за право грабувати українські ресурси. Дослідник виокремлює важливу історичну тенденцію: ускладнення, тривалість і масовість воєн породжують новий тип військової організації, що заснована на великому бюджеті, потужній ресурсній базі для його відновлення (значну роль у цьому відіграють ТОТ) та удосконаленні системи

мобілізації (зокрема, через активний призов чоловіків із окупованих регіонів України з метою зменшення мобілізаційного навантаження на великі міста росії).

Серед вітчизняних досліджень соціально-стратифікаційних процесів за умов повномасштабної війни можна виділити розвідки О. Симончук (соціально-групова динаміка та класові ідентичності) (Симончук, 2024), С.Макеєва (зонінг території України залежно від стану інституційних відносин) (Макеєв, 2022), О. Клименко (особливості соціальної стратифікації на «староокупованих» територіях Донбасу) (Клименко, 2016), М.Школяр (зміни стилю життя та нові лінії соціальних розмежувань) (Школяр, 2023). Також певний пізнавальний потенціал містять роботи щодо співпраці місцевого населення з нацистами за часів Другої світової війни (Крижний, 2016; Перехрест, 2010).

Разом з тим нині більшість дослідників зосереджують свою увагу на процесах соціальної переструктуризації, що відбуваються на підконтрольних територіях, і лише група херсонських науковців, які побували в окупації, намагається зрозуміти, що саме відбувається по той бік лінії фронту (Мальчикова та Пилипенко, 2022; Черемісін та Михайленко, 2023). Все це визначає необхідність комплексної дослідницької роботи у цьому напрямку.

Мета статті – визначити соціально-структурні характеристики осіб, які співпрацюють із російськими окупантами на Півдні України, засновуючись на емпіричному матеріалі із непідконтрольної частини Запорізької області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ключовою проблемою при дослідженні соціальних явищ та процесів на тимчасово окупованих територіях є брак достовірної та надійної емпіричної інформації. Адже за умов надзвичайно жорсткого військово-поліцейського терору збирання із подальшою систематизацією та аналізом даних становить смертельну загрозу для людей. Окремі успішні кейси із здобуття первинної інформації не варті цих ризиків. Саме тому основою нашого пошуку стали вторинні відомості із відкритих джерел, зокрема, телеграм-каналів «Суки Мелітополя» (https://t.me/suki_melitopolya), «Зрадники Мелітополя» (https://t.me/melitopol_traitors), «Скелети Шевчика і Ко» (https://t.me/actual_energodar), «Бердянськ online» (<https://t.me/brdnews>) та «Якимівка Мелітопольский район» (<https://t.me/yakumivka2023>). Зібрані результати систематизовано, кодифіковано, оброблено та проаналізовано у програмі SPSS 17.0. Всього до бази було внесено дані про 1400 осіб – жителів окупованої частини Запорізької області.

Разом з тим варто відзначити, що отримані дані мали дуже різний формат, високий рівень суб'єктивності, розмішувались фізичними особами безсистемно, на власний розсуд і через це не завжди дозволяють скласти повну картину щодо демографічних характеристик і траєкторій соціально-статусних пересувань колаборантів.

«Еволюція підстав для визначення соціального рангу досягла нового рівня складності та невизначеності», влучно зауважував Н. Смелзер, описуючи процеси соціальної стратифікації (Смелзер, 2019, с. 452). Під час війни, окупації та радикальної ломки старої соціальної структури ця невизначеність зростає у геометричній прогресії. Становлення колабораціонізму як масової соціальної практики, що покликана зберегти рештки старого життя, нехай і під новим прапором, розпочинається на тимчасово окупованих територіях у середині весни 2022 року, коли театр бойових дій віддаляється на північ, а окупаційна влада починає утверджуватися та створювати свої псевдоінститути, зокрема «Военно-гражданскую администрацию Запорожской области». Процес формування інституційного поля потребував нових кадрів – не дуже професійних та освічених, проте безмежно відданих.

На відміну від перших років російської агресії, Українська держава вже з самого початку повномасштабного вторгнення криміналізувала колабораціоністську діяльність, виокремивши її в окремий вид злочину та відділивши від державної зради (ст. 111-1 Кримінального кодексу України). Цю нормотворчу логіку було розвинуто у ст. 111-2 КК України («посібництво державі-агресору») та Законі України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» (можливість застосування до посібників ворога вогнепальної зброї та інших засобів їхнього фізичного знищення).

Разом з тим на тлі чітко сформованої юридичної позиції нез'ясованим залишається запитання про допустимі для громадян України стратегії соціальної поведінки після приходу рашистів. На відміну від мешканців Северодонецька, Авдіївки, Бахмута, Соледача та багатьох інших міст та сіл України, бої за які точилися довгий період часу, південні та південно-західні райони Запорізької області опинилися в тилу ворога вже до кінця доби 24.02.2022 року. Ще за кілька днів ворог окупував Бердянщину та центральну частину нашого регіону, досягнувши лінії Василівка – Оріхів – Гуляйполе та перекривши всі шляхи до вільної України. Вже згодом сотні тисяч людей були змушені виїжджати через десятки російських блокпостів, під постійними ворожими обстрілами, проходячи принизливі процедури фільтрації та стоячи у багатоденних чергах. Так що стратегія безумовної беззаперечної евакуації, яку Українська держава запропонувала своїм громадянам, що опинилися під ворожою владою, апріорі не може бути прийнятною для всіх через об'єктивні (старість, фізична слабкість чи інвалідність) та суб'єктивні (страх радикальних змін у житті, побоювання побутової невлаштованості та злиднів на новому місці, бажання зберегти свою професійну та статусну позиції) чинники.

Друга стратегія – внутрішньої ізоляції, уникнення будь-яких контактів з росіянами, на жаль, також зазнає невдачі, адже окупація триває вже третій рік. Ця проблема має два аспекти – економічний (неможливість прожити такий тривалий проміжок, не працюючи на окупованій території та не купуючи товари повсякденного вжитку) та інституційний (ворог особливу увагу приділяв примусовій паспортизації населення). Спочатку українцям, які відмовлялися отримувати окупаційні документи, перекрили пересування між населеними пунктами, згодом – заборонили брати на роботу (нині для «іноземців» табу на понад 30 професій), перестали пускати на прийом до лікарів, приймати виклики «швидкої допомоги», а з весни 2024 р. – навіть обмежили продаж інсуліну та ліків для гемодіалітиків, фактично прирікши цих людей на повільну смерть.

Третьою стратегією соціальної поведінки в умовах окупації є колабораціонізм – активне та свідоме використання зміни зовнішніх соціальних обставин для покращення своїх особистих соціально-статусних позицій, як правило, за критеріями влади, багатства та престижу. Також є категорія людей, що пішли на співпрацю із ворогом під тиском, тортурами, загрозами фізичної розправи з рідними та близькими. Проте серед колаборантів вони становлять абсолютну меншість. При цьому варто розуміти, що соціальний склад помічників рашистів постійно змінюється. Адже еволюцію колабораціонізму варто розглядати у загальному контексті регресивних процесів, що відбуваються на тимчасово окупованих територіях. Серед негативних змін, що призводять до посилення позицій ворога та поширення практик взаємодії з ним, можна назвати урбіцид (знищення міст як фізично-просторових та соціальних спільнот), морально-ціннісну аномію, штучно завищені темпи та обсяги соціальної мобільності, знищення української національної ідентичності та прискорення русифікації, дисфункцію провідних соціальних інститутів тощо. Також треба розуміти, що через масовий виїзд людей із окупації (за різними оцінками, від 40 до 50% довоєнного

населення ТОТ Запорізької області), на загарбаних землях відбулася глибока деформація соціальної структури.

Звернувшись до таблиці 1, можна побачити, що соціально-демографічна структура колаборантів на сучасному етапі приблизно відповідає середньозваженим характеристикам населення.

Таблиця 1.
Зміни соціально-демографічних характеристик
колаборантів у 2022-2024 роках

Соціально-демографічна категорія	р. 2022 (N=50 0)	р. 2024 (N=14 00)
Чоловіки	33	53
Жінки	67	47
18-29 років	11,6	18,3
30-44 роки	45,2	37,8
45-54 роки	29,8	30,8
55 років і старше	13,4	13,1
Міське населення	50	67
Сільське населення	50	33

Аналізуючи отримані результати, варто звернути увагу на кілька моментів. По-перше, істотне переважання жінок серед колаборантів в перші місяці окупації було пов'язано із масовою рекрутацією вчителів та дрібних службовців, адже ворогу терміново були потрібні кадри для організації та проведення псевдореферендуму. Чоловіків у той час залучали переважно до каральних органів, для більш «ефективного» здійснення репресій проукраїнськи налаштованого населення. Згодом, за рахунок відновлення діяльності виробничої та бізнесової сфер за російськими правилами, гендерне співвідношення вирівнюється.

По-друге, значне занепокоєння викликає статистично значуще зростання частки молоді серед посібників рашистів. І це вже не тільки діти колаборантів, як у перші місяці ворожої влади. За рахунок розростання мережі псевдодитячих та молодіжних організацій на базі навчальних закладів (від дитсадка до вузу) «активізм» стає потужним каналом соціальної мобільності. На відміну від нашої держави, окупанти тісно опікуються та щедро фінансують цю сферу, виховуючи у такий спосіб як майбутнє «гарматне м'ясо», так і проросійську місцеву «еліту».

По-третє, просторовий розподіл колаборантів в цілому близький до структури розселення на ТОТ Запорізької області, проте дещо зміщений у бік міських жителів. Адже саме у великих центрах зосереджено основну кількість установ, організацій та силових структур окупантів, активно розвивається їхня адміністративна інфраструктура та логістика, розташовуються військові підприємства, об'єкти зв'язку, радіоелектронної боротьби тощо. Останнім часом через зведення залізничної рокади вздовж узбережжя Азовського моря суттєво зростає попит на фахівців будівельних спеціальностей.

Значний інтерес становить і аналіз професійного бекграунду кремлівських посібників, який наведено у таблиці 2.

**Зміни у сферах довоєнної професійної діяльності
 колаборантів у 2022-2024 роках**

Соціально-професійна категорія	2022 р. (N=500)	2024 р. (N=860)
Співробітники закладів освіти	48,9	17,5
Співробітники органів виконавчої влади та місцевого самоврядування	13,1	4,8
Співробітники силових та контролюючих органів	9,4	12,1
Робітники та службовці	6,2	23,7
Власники середнього бізнесу, приватні підприємці та фермери	5,6	19,5
Співробітники галузей культури, охорони здоров'я, соціального захисту та спорту	5,4	6,8
Старші будинків та квартири	3,8	2,2
Студенти	2,4	3,2
Пенсіонери та безробітні	2,1	5,1
Інші	3,1	5,1
Всього	100	100

Отримані результати підтверджують наші міркування, які було наведено вище. У перші місяці окупації прислужувати ворогу найбільш активно пішли люди, які звикли працювати на державу і отримувати гарантовану зарплату із бюджету. Очевидно, що у такої поведінки була подвійна мотивація. З одного боку, люди не хотіли нічого змінювати у своєму житті та професійній діяльності, байдуже у якій країні та під яким прапором, а з іншого – прагнули поліпшення свого матеріального та статусного становища. В останньому випадку значну роль зіграли високі зарплати, які окупанти встановили для першої хвилі зрадників (у перші місяці навіть кухарі та технічні працівники у російській «школі» могли розраховувати на 30-35 тис. рублів). Щоправда, згодом розпочалися тривалі затримки виплат, а їхній обсяг суттєво зменшився.

Поступово структура колаборантів суттєво змінюється за рахунок стрімкого зростання частки дрібних службовців, робітників, що працюють на підприємствах афілійованих до російського ВПК, а також підприємців, що тривалий час вичікували, але потім все ж таки перереєстрували бізнес за законодавством держави-окупанта. При цьому значну частину із них становили «віджимщики», які скориставшись зв'язками із росіянами, привласнили собі торговельні та виробничі площі місцевих жителів, що виїхали до вільної України. Вірогідно, ми спостерігаємо формування соціальної бази окупаційного режиму, до якої також варто віднести і достатньо численну клієнтелу – людей, які не посідають формальних посад у колаборантській ієрархії, проте постійно, на платній основі, залучаються ворогом для проведення різних зборів, мітингів, покладань квітів тощо. По суті, у своїй діяльності окупанти спираються на представників анти- та псевдосоціального класів, мотивацію та психологію яких було блискуче описано Ф. Гіддінгсом.

За умов тоталітарного військово-поліцейського режиму колабораціонізм стає чи не єдиним можливим каналом соціальної мобільності на тимчасово окупованих територіях. Це може проявлятися у кількох формах – інкорпорація через кланові

угруповання (зокрема, родину гауляйтера Запорізької області Є.Балицького), особиста ініціатива (за оголошенням про набір поліцейських або вчителів), допомога у пропаганді та агітації, а також через фінансово-економічну взаємодію, бонусом до якої стає участь у пограбуванні тимчасово окупованих територій. Водночас статусні позиції посібників кремлівського диктатора вкрай нестабільні. Відомо багато випадків, коли вчорашні «великі керівники» після прибуття нового російського «смотрящего» чи поділу сфер впливу опиняються «на підвалі» або рятуються втечею.

Таблиця 3.
 Переміщення колаборантів між соціально-професійними категоріями після російської окупації (2024 р., N= 1351)

Соціально-професійна категорія	Лишилися у своїй соціальній групі, %	Перейшли до іншої (вищої) соціальної групи, %
Співробітники органів влади та керівники різного рівня	85	15
Працівники освіти	83	17
Працівники медицини, культури, спорту	83	18
Співробітники силових структур	75	25
Службовці	48	52
Робітники	15	75
Пенсіонери, студенти та безробітні	28	72
Приватні підприємці	82	18
Соціально-професійна група невідома	41	59
Разом	60	40

Із таблиці 3 видно, що колишні українські чиновники та бюджетники характеризуються приблизно однаковим рівнем утримання статусних позицій. Вертикальні або горизонтальні переміщення носять фрикційний, несистемний характер (директор школи евакуювався, а на його місце поставили лояльного завуча) або керівник відділу окупаційної адміністрації не ужився з новим «головою» та перейшов до «комунального підприємства». Також варто поглянути на соціально-групові процеси серед «силовиків». До них ми включали не лише діючих українських поліцейських, які не виконали наказ та лишилися в окупації, але й колишніх міліціонерів, що не пройшли переатестацію, були звільнені через застосування тортур, зловживання алкоголем, наркотиками, зрощування із кримінальним світом тощо. За умов тоталітарної російської держави для цих людей отримання зброї та право діяти від імені влади стало кар'єрним досягненням та фактичною індульгенцією на терор та особисте збагачення. Окрім того, особливу увагу слід звернути на так званих «нонеймів» - людей, які до війни не проявляли жодної суспільної активності, як, правило, були заняті фізичною або рутинною нефізичною працею у дрібному, часто напівлегальному, бізнесі, сфері обслуговування або на виробництві. На очі окупантам вони потрапили завдяки своїй публічній проросійській позиції, готовності брати участь у масових акціях, давати коментарі російським пропагандистським ЗМІ тощо. Із типових прикладів – вантажник з місцевого ринку, що очолив краєзнавчий музей Бердянська, або домогосподарка, яку окупанти призначили «головою» с. Дмитрівка. Очевидно, що представників саме цієї страти рашисти вбачають соціальною базою окупаційного режиму на Півдні України.

Висновки. На третьому році окупації колабораціонізм, на жаль, все більше поширюється у південних регіонах України, перетворюючись із відверто маргінальної соціальної практики на вимушену норму. Результатом залучення до найпростіших форм взаємодії із ворогом все більшої частини населення є укріплення окупаційного режиму та поширення зневіри серед людей.

Нами було виділено дві хвилі колаборантів. До першої з них (від початку окупації до осені 2022 р.) переважно входили колишні українські правоохоронці, держслужбовці та працівники освіти, до другої (з кінця 2022 р.) – дрібні службовці, робітники та підприємці. Таким чином, фіксується стійка тенденція до розширення соціальної бази ворожої влади.

Колабораціонізм як канал соціальної мобільності використовувався представниками різних соціальних груп досить по-різному. Для вищих верств – це більшою мірою інструмент збереження, аніж поліпшення свого соціального становища, який стає все актуальнішим із посиленням конкуренції з боку завезених із росії кадрів. Разом з тим для представників маргінесу прихід російської армії та демонтаж попереднього соціального ладу став можливістю «вибитися в люди» та посісти соціальні шаблі, на здобуття яких вони не мали б жодних шансів за нормального інституційного розвитку.

Серед перспектив подальших досліджень – визначення чинників, що впливають на рівень співпраці із ворогом представників різних соціальних страт, та підготовка пропозицій щодо вдосконалення профільного законодавства.

Бібліографічний список

- Девіс, К. та Мур, У., 2019. Деякі принципи стратифікації. В: *Соціологія: Хрестоматія (від першоджерел до сучасності)*. У 2-х томах. Львів: ЛьвДУВС, Т.1, с. 377-381.
- Клименко, О.Ю., 2016. Особливості процесів соціальної стратифікації на тимчасово окупованій території Донбасу. *Вісник НТУУ КПІ. Сер. «Актуальні проблеми розвитку українського суспільства»*, 40, с. 40-45.
- Крижний, С., 2016. *Цивільний колабораціонізм. Спроба соціологічного аналізу (Харків під час окупації 1941–1943 рр.)*. Харків: Акта.
- Макеєв, С., 2022. Інституційний ландшафт воєнного стану. В: Є.Головаха, С. Макеєв (ред.), *Українське суспільство в умовах війни: 2022 р.* Київ: Інститут соціології НАН України, с. 35-45.
- Мальчикова Д. та Пилипенко І., 2022. Окупаційний урбіцид: міський досвід і повсякденні практики населення (на прикладі Херсона, Україна). *Економічна і соціальна географія*, 88, с. 6-15 DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2022.88.6-15>
- Перехрест, О. Г., 2010. *Сільське господарство України в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.)*. Київ: Інститут історії України НАН України.
- Симончук, О., 2024. Соціальна структура українського суспільства під впливом повномасштабної війни: концептуальні та емпіричні пошуки. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 1, с. 26-62. DOI: 10.15407/sociology2024.01.26
- Смелзер, Н., 2019. Мінливий характер стратифікації. В: *Соціологія: Хрестоматія (від першоджерел до сучасності)*. У 2-х томах. Львів: ЛьвДУВС, Т.1, с. 451-455.
- Сорокин, П., 2004. Социологическая интерпретация «борьбы за существование» и социология войны. В: В. Цыганков, И. Рязанцев (ред.). *Социология современных войн: Материалы научного семинара*. Москва: Альфа-М, с. 134–184.
- Спенсер, Г., 2019. Що таке суспільство? В: *Соціологія: Хрестоматія (від першоджерел до сучасності)*. У 2-х томах. Львів: ЛьвДУВС, Т.1, с. 286–291.

- Черемісін, О.В. та Михайленко, Г.М., 2023. Урбаністичні виміри окупаційної дійсності: херсонський досвід повсякденного портретування. *Південний архів*, вип. XLII, с. 85-93.
- Школяр, М.В., 2023. Повсякденні практики та стиль життя українців на тлі війни. *Габітус*, 46, с. 47-53 DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.46.6>
- Mann, M., 1993. *The sources of social power: Vol. 2. The rise of classes and nation-states, 1760–1914.* Cambridge University Press.

References

- Cheremisin, O.V. and Mykhaylenko H.M., 2023. Urbanistychni vymiry okupatsiinoi diisnosti: khersonskyi dosvid povsiakdennoho portretuvannia [Urban dimensions of occupation reality: the Kherson experience of everyday portraiture]. *Pivdennyi arkhiv*, vyp. XLII, s. 85-93 (in Ukrainian).
- Devis, K. and Mur, U., 2019. *Deiaki pryntsyypy stratyfikatsii [Some principles of stratification]*. In: *Sotsiologhiia: Khrestomatiia (vid pershodzherel do suchasnosti) [Sociology: Textbook (from primary sources to modern times)]*. In 2 volumes. Lviv: LvDUVS, Vol. 1, s. 377-381 (in Ukrainian).
- Klymenko, O.Iu., 2016. Osoblyvosti protsesiv sotsialnoi stratyfikatsii na tymchasovo okupovanii terytorii Donbasu [Peculiarities of social stratification processes in the temporarily occupied territory of Donbas]. *Visnyk NTUU KPI. Ser. «Aktualni problemy rozvytku ukrainskoho suspilstva»*, 40, s. 40-45 (in Ukrainian).
- Kryzhnyi, S., 2016. *Tsyvilnyi kolaboratsionizm. Sproba sotsiologichnogo analizu (Kharkiv pid chas okupatsii 1941–1943 rr.) [Civil collaborationism. An attempt at sociological analysis (Kharkiv during the occupation of 1941–1943)]*. Kharkiv: Akta. (in Ukrainian)
- Makieiev, S., 2022. Instytutsiinyi landshaft voiennoho stanu [Institutional landscape of martial law]. In: Ye.Holovakha, S. Makeiev (ed.), *Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny: 2022 r. [Ukrainian society in conditions of war: 2022]* Kyiv: Instytut sotsiologhii NAN Ukrainy, s. 35-45 (in Ukrainian).
- Malchykova D. ta Pylypenko I., 2022. Okupatsiinyi urbitysyd: miskyi dosvid i povsiakdenni praktyky naselennia (na prykladi Khersona, Ukraina) [Occupational uricide: urban experience and everyday practices of the population (on the example of Kherson, Ukraine)]. *Ekonomichna i sotsialna heohrafiia*, 88, s. 6-15 DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2022.88.6-15> (in Ukrainian)
- Mann, M., 1993. *The sources of social power: Vol. 2. The rise of classes and nation-states, 1760–1914.* Cambridge University Press.
- Perekhrest, O. H., 2010. *Sil'ske hospodarstvo Ukrainy v roky Velykoi Vitchyznianoï viiny (1941–1945 rr.) [Agriculture of Ukraine during the Great Patriotic War (1941–1945)]*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy (in Ukrainian).
- Shkolyar, M.V. 2023. Povsiakdenni praktyky ta styl zhyttia ukraintsiv na tli viiny [Everyday practices and lifestyle of Ukrainians against the background of war]. *Habitus*, 46, p. 47-53 DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.46.6> (in Ukrainian)
- Smelzer, N., 2019. Minlyvyi kharakter stratyfikatsii [The changing nature of stratification]. In: *Sotsiologhiia: Khrestomatiia (vid pershodzherel do suchasnosti) [Sociology: Textbook (from primary sources to modern times)]*. In 2 volumes. Lviv: LvDUVS, Vol. 1, s. 451-455 (in Russian).
- Sorokin, P., 2004. Sotsiologicheskaia interpretatsiia «bor'by za sushchestvovaniye» i sotsiologiya voyny [Sociological interpretation of the "struggle for existence" and the sociology of war]. In: V. Tsygankov, I. Ryazantsev (red.). *Sotsiologiya sovremennykh voyn: Materialy nauchnogo seminaru.* Moskva: Al'fa-M, s. 134–184 (in Ukrainian).

- Spenser, H., 2019. *Shcho take suspilstvo? V: Sotsiologiia: Khrestomatiia (vid pershodzherel do suchasnosti). [What is society? Sociology: Textbook (from primary sources to modern times)]*. In 2 volumes. T.1. Lviv: LvDUVS. P. 286-291 (in Ukrainian).
- Symonchuk, O., 2024. Sotsialna struktura ukrainskoho suspilstva pid vplyvom povnomasshtabnoi viiny: kontseptualni ta empirychni poshuky [Social structure of Ukrainian society under the influence of full-scale war: conceptual and empirical research]. *Sotsiologiia: teoriia, metody, marketynh*, 1, s. 26-62. DOI: 10.15407/sociology2024.01.26 (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 14.05.2024.

O. Zubchenko,
T. Serga

SOCIAL AND STRUCTURAL CHARACTERISTICS OF COLLABORATORS IN THE TEMPORARY OCCUPIED SOUTH ZAPORIZHZHIA REGION

The article is devoted to the current problems of researching the cooperation of the local population with the Russian occupiers in the southern regions of the Zaporizhzhia region. Based on empirical material from open sources (regional telegram channels), the co-authors aim to determine the dynamics of the socio-structural characteristics of the collaborators in recent years.

Based on the theoretical postulates of foreign (H.Spencer, P.Sorokin, K.Davis, U.Moore, M.Mann) and domestic (S.Makeev, O.Symonchuk, O.Klymenko, M.Shkolyar) researchers, war and occupation are considered as a process of radical breaking of the social structure. In this context, collaborationism is studied as one of the defensive strategies of behavior found on the other side of the front, and its legal and moral aspects are analyzed. The need to study collaborationism as a component of general social regression in the temporarily occupied territories is emphasized.

Based on the analysis of empirical data, the co-authors emphasize that in the third year of occupation, the share of youth and urban population among the Rashist guides is increasing. Gradual changes in the socio-professional structure of collaborators are also noted. If before they were dominated by former officials, law enforcement officers and teachers, now there are more small employees and entrepreneurs.

The co-authors also found out that social mobility among collaborators has different intensity. In the higher strata, the desire to preserve one's social position and an established way of life prevails. At the same time, among workers, employees, pensioners and the unemployed, an active upward movement is recorded due to occupation of vacant social levels.

According to the results of the study, it is noted that collaborationism is increasingly spreading in the occupied South of Ukraine, turning from a marginal social practice into a forced norm. There is also the formation of two waves of collaborators, which differ significantly in their composition and lead to the expansion of the social base of the occupation regime. Against this background, collaborationism as a channel of social mobility is used by representatives of various social groups both to improve and to preserve their social status position in society.

Key words: *occupation, collaborationism, social structure, social mobility, socio-demographic characteristics.*